

**Plan van aanpak
verspreidingsonderzoek otter en
bever**

Datum: 14 november 2011
Rapport: 2011.26
In opdracht van: Gegevensautoriteit Natuur

Plan van aanpak verspreidingonderzoek otter en bever

14 november 2011

Auteurs:

Vilmar Dijkstra en Johan Thissen

In opdracht van:

Gegevensautoriteit Natuur

Productie:

Zoogdiervereniging

Postbus 6531

6503 GA NIJMEGEN

e-mail: info@zoogdiervereniging.nl

website: www.zoogdiervereniging.nl

Zoogdiervereniging Rapport 2011.26

Rapport nr.: 2011.26
Datum uitgave: 14 november 2011
Titel: Plan van aanpak verspreidingonderzoek otter en bever
Auteurs: Ir. V. Dijkstra & drs. J.B.M. Thissen
Aantal pagina's: 26
Project nr.: 2011.056
Projectleider: Dr. Ir. Jasja Dekker
Collegiale toets: Dick Bekker, Jasja Dekker

Naam en adres
opdrachtgever: Gegevensautoriteit Natuur
t.a.v. drs. R.J. Bink
Postbus 607
6700 AP WAGENINGEN

Referentie opdrachtgever: opdrachtbrief met kenmerk 192092 d.d. 5 juli 2011

Status uitgave: eindrapport

Dit rapport kan geciteerd worden als:

Dijkstra, V. & J.B.M. Thissen 2011. Plan van aanpak verspreidingonderzoek otter en bever. Zoogdierverseniging-rapport 2011.26. Zoogdierverseniging, Nijmegen.

De Steunstichting VZZ, onderdeel van de Zoogdierverseniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdierverseniging. Opdrachtgever vrijwaart de Stichting VZZ voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Zoogdierverseniging

Niets uit dit rapport mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Zoogdierverseniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
1.1	Aanleiding	6
1.2	Doelstelling	6
1.3	Dankwoord	6
2	Tot nu toe gebruikte methoden bij verspreidingsonderzoek	7
2.1	Bever	7
2.2	Otter	11
2.3	Conclusie over huidige methoden	13
3	Opzet van het toekomstige verspreidingsonderzoek	14
3.1	Opzet in het kort	14
3.2	Nulwaarnemingen	15
3.3	Uitvoering van de inventarisatie	16
3.4	Opzetten van het verspreidingsonderzoek in de tijd	17
3.5	Aantal benodigde vrijwilligers	17
4	Organisatie	19
4.1	Rol van de Zoogdiervereniging	19
4.2	Rol van de waterschappen	19
4.3	Rol van de Beverwerkgroep Nederland	19
4.4	Werving van vrijwilligers	20
4.5	Opleiding van deelnemers	20
4.6	Voor deelnemers benodigde materialen	21
4.7	Borgen van continuïteit	21
4.8	De jaarlijkse instructie van deelnemers	22
4.9	Beoogd tijdpad binnen een inventarisatie seizoen	23
4.10	Overleg met genoemde instanties	24
5	Samenvatting hoofdzaken	25

1 Inleiding

In opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur stelt de Zoogdiervereniging een plan van aanpak op voor verspreidingsonderzoek naar otter en bever.

1.1 Aanleiding

Het verzamelen van gegevens voor het vaststellen van de range van bever en otter is noodzakelijk vanwege de zesjaarlijkse rapportageplicht die Nederland heeft in het kader van de Habitatrictlijn. Beide soorten staan op Bijlage II én IV van de richtlijn. De range van een soort wordt in de rapportage berekend op basis van de aanwezigheid in hokken van 10*10 km in de afgelopen zes jaar.

In Nederland maken de populaties van bever en otter, na hun herintroductie, een positieve ontwikkeling door. Beide soorten, maar met name de bever, duiken in steeds meer terreinen op. De bever breidt zich vrij geleidelijk uit; de otter soms meer sprongsgewijs over grotere afstand. Zo verschenen ineens otters langs de Oude IJssel bij Doesburg.

In de Kwaliteitsrapportage NEM 2010 (Centraal Bureau voor de Statistiek 2011) staat dat dient te worden nagegaan of Wageningen UR in 2011 het onderzoek naar deze soorten continueert. Inmiddels is gebleken dat dit niet het geval is. Daarom stelt de Zoogdiervereniging een plan van aanpak op voor het overnemen van de coördinatie van het verspreidingsonderzoek naar deze twee soorten. Wij denken enerzijds het verbreden van de reeds door de Zoogdiervereniging gestarte samenwerking met de waterschappen en anderzijds aan het stimuleren en sturen van vrijwilligers, met name van de Beverwerkgroep Nederland (onderdeel van de Zoogdiervereniging).

1.2 Doelstelling

Het doel van het plan van aanpak is het in beeld brengen hoe het verspreidingsonderzoek naar bever en otter het best vormgegeven kan worden.

Het doel van het verspreidingsonderzoek zelf, dat zal volgen uit het plan van aanpak, is het gedetailleerd in kaart brengen van de actuele verspreiding van bever en otter. Voor de otter volstaat richting Brussel een rapportage op het niveau van 10*10 km-hokken. Omdat de bever ook een typische soort is van het Natura 2000-habitattypen H91E0_A 'Vochtige alluviale bossen (zachtouthoutbossen)' is voor deze soort het gewenste niveau 5*5 km-hokken. Het ministerie wenst voor de bever ook informatie over de landelijke trend in aantal.

1.3 Dankwoord

De volgende personen worden bedankt voor hun bijdrage aan de rapportage:

- Alterra: Dennis Lammertsma;
- CBS: Calijn Plate, Tom van der Meij.

2 Tot nu toe gebruikte methoden bij verspreidingsonderzoek

2.1 Bever

Na de start van de uitzettingen in 1988 (Biesbosch, Gelderse Poort, Flevoland, Limburg) werd de verspreiding gevolgd op projectmatige basis door de Zoogdierverseniging, Alterra en Landschapsbeheer Flevoland. Daarbij werd veel gebruik gemaakt van meldingen van zichtwaarnemingen van bevers en beversporen door terreinbeheerders en muskus- en beverrattenbestrijders. Bij de uitzettingen in noordoost Nederland (2008 tot heden) volgen de Provinciale Landschappen de verspreiding. Gaandeweg werd de rol van vrijwilligers steeds groter. Vanaf de eeuwwisseling nam de Beverwerkgroep Nederland (BWN, onderdeel van de Zoogdierverseniging) een coördinerende rol op zich voor een groot deel van Nederland waar de bever voorkomt. Die coördinatie werd volledig door vrijwilligers ingevuld. Uiteindelijk mondde dit uit in de jaarlijkse beversporendag op de eerste zaterdag van maart. Hierbij gaan vrijwilligers gericht het veld in om sporen van bevers te inventariseren op basis van kilometerhokken. Vanuit een kilometerhok met beversporen worden aansluitende kilometerhokken bekeken: zolang er kilometerhokken met beversporen worden gevonden, wordt er doorgedaan met de inventarisatie van het volgende kilometerhok. Als er een kilometer lang geen sporen worden aangetroffen wordt aangenomen dat de grens van het leefgebied is bereikt. Om de verwerking van gegevens zo eenvoudig mogelijk te houden, is deelnemers gevraagd hun resultaten zoveel mogelijk via waarneming.nl of telmee.nl door te geven.

De Beverwerkgroep Nederland publiceert landelijke verspreidingskaarten van de bever in haar Nieuwsbrief Castor. Zie bijv. onder het kopje 'Verspreiding van de bever in 2008 en 2009' <http://www.zoogdierverseniging.nl/sites/vzz.nl/files/imce/nieuwewite/Publicatie%20fotos/Castor/downloads/Castor%2019%20%282010%29.pdf>

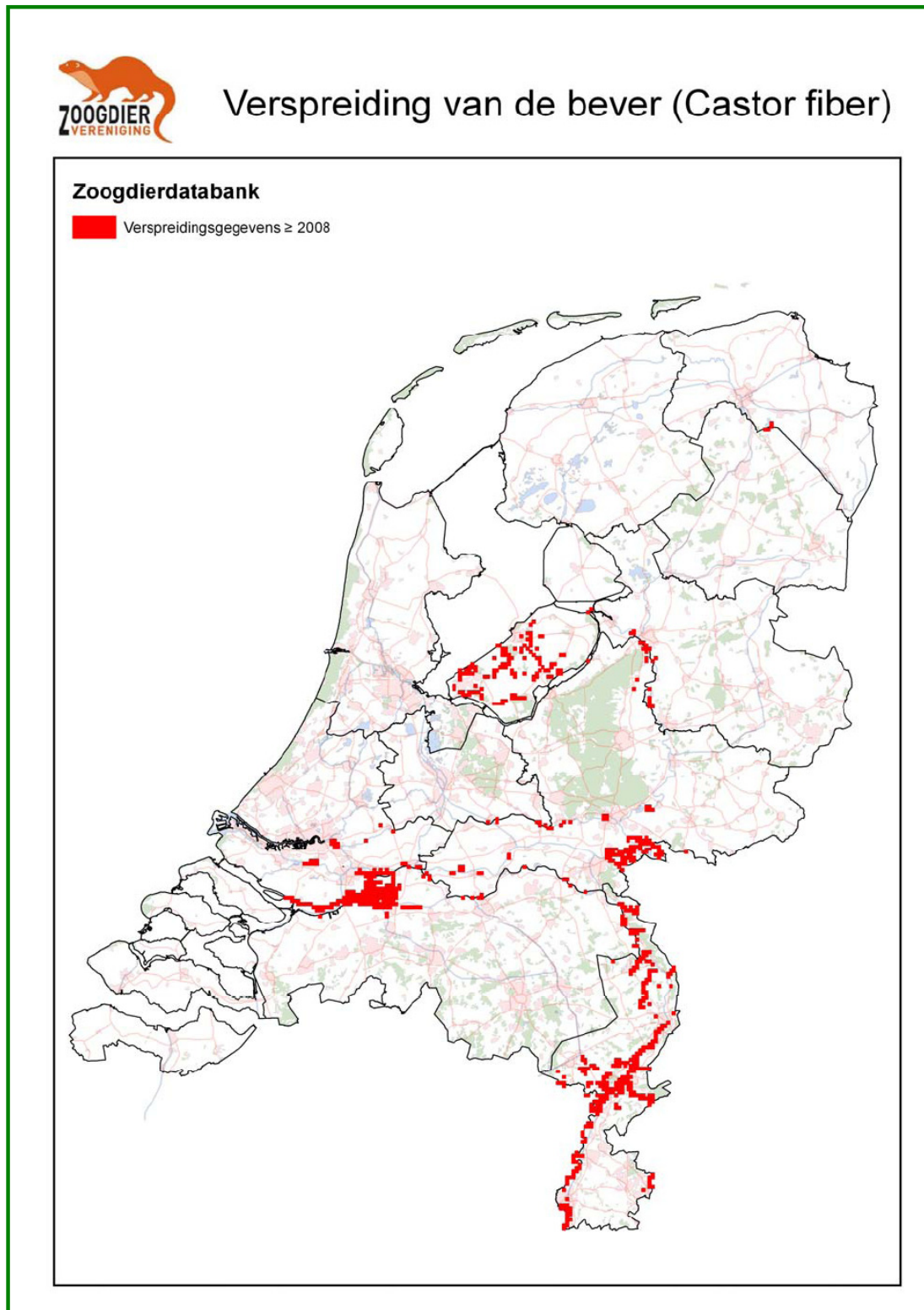

Fig 1. Verspreiding van de bever in 2008 en 2009. Bron: Castor, mei 2010.

Op dit moment zijn er redelijk grote delen van Nederland waar nog geen vrijwilligers actief zijn (met name in delen van het rivierengebied), waardoor in die delen geen compleet beeld is betreffende de actuele verspreiding. De oorzaak hiervan ligt bij het ontbreken van structurele coördinatie. De vrijwillige coördinatie van het verspreidingsonderzoek door de BWN dreigt door gebrek aan tijd stil te vallen. Daarnaast doet zich het probleem voor dat niet alle vrijwilligers volgens de door de werkgroep opgestelde werkwijze werken, maar zich beperken tot een bezoek aan bekende burchten en de directe omgeving daarvan.

Momenteel worden de bevers in het noordoosten van het land projectmatig gevolgd, waardoor van deze regio een behoorlijk goed beeld van de verspreiding is. Dit gebeurt door het Drents Landschap en het Groninger Landschap. Het waterschap Peel en Maasvallei volgt de verspreiding van de bever op niveau van (delen van) watersystemen. Deze gegevens worden gebruikt om te kunnen bepalen waar bij de bestrijding van beverratten gebruik gemaakt moet worden van levendvangkooien om bijvangsten van dode bevers te voorkomen. In welke beeksystemen bevers voorkomen wordt jaarlijks tezamen met gegevens over bijvangsten van bevers in de levendvangkooien gedeeld met de Zoogdierverseniging. Waarschijnlijk hebben ook andere waterschappen waar bevers voorkomen een systeem om het voorkomen van bever vast te leggen, zodat bekend is waar beverratten met levendvangkooien bestreden moeten worden.

De toename van de bever in verspreiding op basis van kilometerhokken is goed te zien in figuur 2.

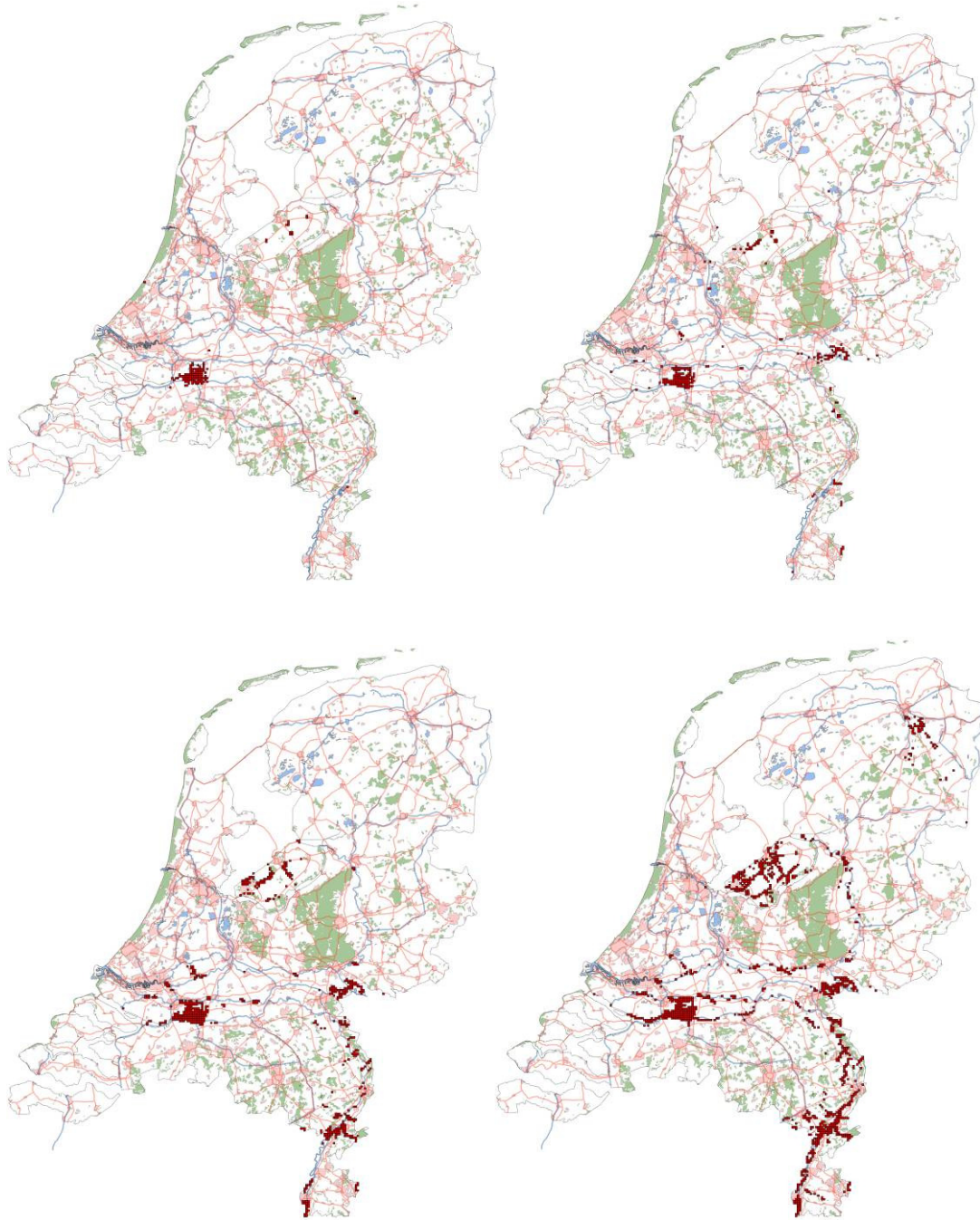

Fig. 2: Verspreiding van de bever in Nederland in de periode 1988-1993 (linksboven); 1994-1999 (rechtsboven); 2000-2005 (linksonder); 2006-2011 (rechtsonder) (gebaseerd op gegevens tot augustus 2011).
Bron: Zoogdiervereniging

2.2 Otter

Na de start van de otteruitzettingen in de Wieden en de Weerribben in 2002, werden verspreiding en aantallen op projectbasis door Alterra gevolgd. Daarbij richtte men zich met name op het uitzetgebied. Toen duidelijk werd dat de otters zich ook buiten het uitzetgebied ophielden (bv langs de Oude IJssel, zie figuur 3) is door Alterra getracht om in samenwerking met de Zoogdiervereniging een vrijwilligersgroep samen te stellen die de verspreiding buiten de uitzetgebieden zou gaan volgen. Dat is slechts ten dele gelukt. Wel heeft de Beverwerkgroep Nederland de intentie uitgesproken om met haar leden ook de otter te gaan volgen buiten de uitzetgebieden.

Omdat in tegenstelling tot bevers otters nog geen schade hebben aangericht aan waterkeringen, zijn waterschappen met otters niet zo intensief bezig. Wel willen de waterschappen zo goed mogelijk vermijden dat bij de bestrijding van muskusratten en beverratten otters getroffen worden. Informatie over het voorkomen van otters is dus wel een belang voor de waterschappen.

Om otters op te sporen wordt gebruik gemaakt van hun gewoonte om op specifieke plekken zogenaamde spraints te deponeren. Spraints (figuur 4) zijn uitwerpselen waarmee met behulp van geurstoffen aan soortgenoten kenbaar wordt gemaakt dat er een otter in het gebied aanwezig is. Deze uitwerpselen zijn na een korte training goed te vinden en te herkennen. Ze worden op opvallende plekken gedeponerd, zoals onder bruggen en op verhogingen langs oevers van verschillende watertypen.

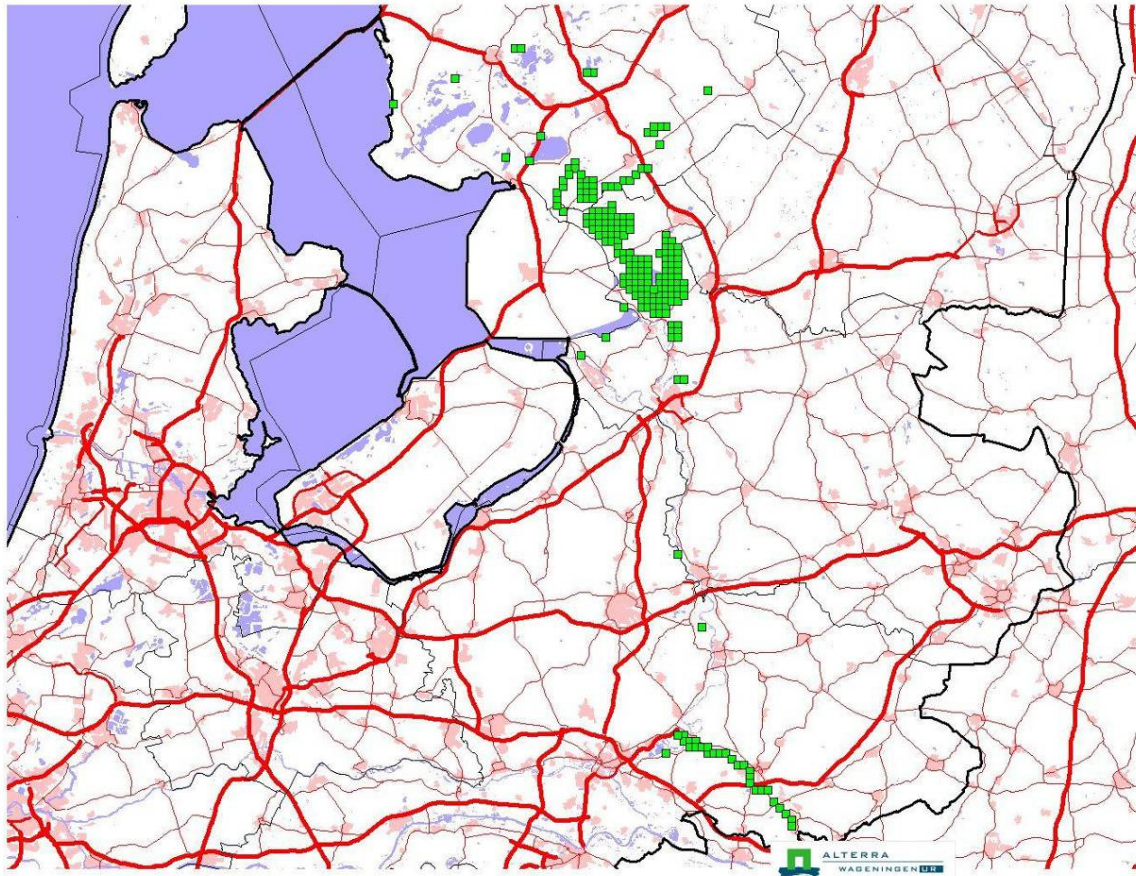

Fig. 3: Verspreiding van de otter in Nederland in 2011. Bron: Alterra Wageningen UR.

Fig. 4: Spraints van otter op een opvallend punt langs de oever.

2.3 Conclusie over huidige methoden

Met de huidige aanpak worden nog onvoldoende nulwaarnemingen vastgelegd. Expertise wordt onvoldoende benut. Er is geen compleet beeld van de actuele verspreiding. De actuele populatieomvang in de Natura 2000-gebieden met een instandhoudingsdoel voor de bever is niet bekend.

3 Opzet van het toekomstige verspreidingsonderzoek

3.1 Opzet in het kort

De Zoogdierverseniging wil bij het volgen van de verspreiding van bever en otter zoveel mogelijk gebruik maken van al bestaande structuren en organisaties. Dat is zowel qua tijd als qua geld efficiënter. De waterschappen en de Beverwerkgroep Nederland (BWN) zijn daarbij de organisaties die de Zoogdierverseniging bij dit nieuwe verspreidingsonderzoek wil inschakelen. Binnen de waterschappen komen de muskus- en beverrattenbestrijders voor hun werk jaarlijks meerdere malen langs alle oevers. Dat maakt ze bij uitstek geschikt om tijdens hun werk attent te zijn op aanwijzingen op het voorkomen van bever en otter. Kennis over verspreiding van bever en otter hebben de waterschappen zelf ook nodig om hun vangmiddelen eventueel aan te passen om (dode) bijvangst van deze soorten te voorkomen. Het onderzoek wordt zo opgezet dat het de waterschappen nauwelijks extra tijd gaat kosten. Daarnaast worden aanvullend inventarisaties door vrijwilligers van de BWN gevraagd.

Bij bovenstaande is uitgegaan van medewerking van alle waterschappen en bestrijders. Vooralnog geven de contacten met waterschappen en bestrijders aan dat men wil meewerken. In het geval dat een waterschap of een aantal bestrijders toch niet willen meewerken, is er de mogelijkheid om leden van de BWN in te schakelen om jaarlijks een inventarisatie uit te voeren naar het voorkomen van bever en otter.

3.1.1 Bever

Sporen van bever (vraatsporen, geurmerken, burchten, holen, legers, dammen, beverkanalen) zijn doorgaans goed te herkennen en gemakkelijk te vinden. Daardoor kunnen bestrijders eenvoudig en zonder grote tijdsinspanning achterhalen waar bevers voorkomen. Binnen het op te zetten verspreidingsonderzoek verzamelt ieder waterschap de gegevens van zijn bestrijders en verwerkt deze jaarlijks tot een gelijkvormige informatiedrager (digitale of papieren kaart) om de verwerking door de Zoogdierverseniging te vergemakkelijken. De waterschappen leveren deze gegevens aan de Zoogdierverseniging. De Zoogdierverseniging verwerkt alle ontvangen gegevens en maakt overzichten van resultaten en koppelt deze terug met opdrachtgever en de waterschappen. Positieve waarnemingen worden per punt genoteerd. Zo ontstaat een actueel verspreidingsbeeld, dat over een periode van zes jaar op 5*5 km-hok niveau compleet zal worden. Als alle waterschappen meewerken, ontstaat op deze wijze een compleet overzicht van het voorkomen van de bever. In dat geval is voor de bever extra inzet van vrijwilligers niet noodzakelijk.

3.1.2 Otter

De sporen van otter (vraatsporen, uitwerpselen, holen, glijbanen) zijn doorgaans veel lastiger te vinden en herkennen dan sporen van bever. Bij de otter zou het de medewerkers van de waterschappen veel tijd kosten om een compleet beeld van de verspreiding binnen het vanggebied te verkrijgen. De bestrijder kan wel fungeren als 'waakhond' om te achterhalen of er überhaupt otters aanwezig zijn. Treft een bestrijder sporen van otter aan op tot dan toe onbekende locaties, dan zal het waterschap de Zoogdiervereniging volgens een standaard procedure inlichten. De Zoogdiervereniging neemt vervolgens contact op met de Beverwerkgroep om met behulp van haar leden via gerichte inventarisatie duidelijk te krijgen van welk deel van een watersysteem de otters gebruik maken. Na de inventarisaties verzamelt de werkgroep de gegevens van haar leden en verwerkt deze jaarlijks tot een gelijkvormige informatiedrager (digitale kaart, papieren kaart, lijst met punten) om de verwerking door de Zoogdiervereniging te vergemakkelijken. De BWN levert deze gegevens aan de Zoogdiervereniging. De Zoogdiervereniging verwerkt alle ontvangen gegevens, valideert deze (inclusief vragen om meer informatie indien nodig) en maakt overzichten van resultaten en koppelt deze terug met opdrachtgever, werkgever en de Waterschappen. Door geregeld optredende verre dispersie (bijv. naar de Oude IJssel of naar de Loosdrechtse Plassen), en een lage trefkans in recent gekoloniseerde gebieden (zie 3.3.1) zal over een periode van zes jaar op 10*10 km-hok niveau een behoorlijk compleet verspreidingsbeeld ontstaan.

3.2 Nulwaarnemingen

Verspreidingsonderzoek in het kader van het NEM vereist ook nulwaarnemingen. Alterra leverde die tot nu toe niet.

De Zoogdiervereniging is van mening dat de intensiteit en dekking in de ruimte van het veldwerk door de muskusrattenbestrijders van de waterschappen dermate hoog is, dat impliciet nulwaarnemingen voor de bever gegeneerd worden. Bij lage dichtheden zijn otters moeilijk aan te tonen. Dit houdt in dat nulwaarnemingen voor de otter niet altijd te geven zijn.

Uiteraard is de Zoogdiervereniging bereid om samen met het CBS een methodiek voor nulwaarnemingen verder te ontwikkelen.

3.3 Uitvoering van de inventarisatie

3.3.1 Periode van inventarisatie

De medewerkers van de waterschappen komen het gehele jaar door in het veld. Het is mogelijk jaarrond gegevens over bever en otter verzamelen. Methodisch zijn er echter voor beide soorten optimale perioden in het jaar.

Bever

Bij de bever zijn de meeste sporen (burchten, dammen, vraatsporen aan houtige gewassen) langdurig aanwezig en daarom is het niet strikt noodzakelijk om voor de bever in een bepaalde tijd van het jaar te inventariseren. Vraatsporen aan houtige gewassen zijn met name in het winterseizoen te vinden en vallen in dat jaargetijde wel meer op.

Otter

De belangrijkste sporen om de otter te inventariseren zijn spraints. Hoewel die het hele jaar geproduceerd worden, is er een piek in de periode oktober - maart. De inzet van de leden van de BWN is daarom in die periode het meest optimaal.

Opgemerkt dient te worden dat spraints met name worden geproduceerd aan de randen van territoria (zeker als deze grenzen aan territoria van andere otters). Het betekent dat wanneer een otter een nieuw (nog niet door otters bewoond) gebied bereikt, er aanvankelijk niet of nauwelijks gespraint wordt. In dit stadium kunnen andere sporen (bijv. vraatresten, glijbanen, etc) op het voorkomen wijzen.

Perioden met sneeuw zijn zeer geschikt om prenten van otters te vinden. Doorgaans valt er in Nederland te weinig sneeuw om het jaarlijks als inventarisatiemoment te gebruiken. Mocht er zich een periode met sneeuw voordoen dan is het wel opportuun die te gebruiken om gebieden waarvan de verspreiding van de otter niet bekend of onzeker is (nogmaals) te inventariseren.

3.3.2 Methode van inventarisatie

Bever

Jaarlijks controleren de medewerkers van de waterschappen alle oevers minimaal één keer op de aanwezigheid van muskus- en beverratten en daarbij valt de aanwezigheid van beversporen direct op. Watertrajecten waar beversporen zijn aangetroffen worden bij het waterschap op (digitale) kaart vastgelegd.

Otter

In tegenstelling tot bij de bever vallen sporen van otter veel minder op. De medewerkers van de waterschappen kunnen gericht aandacht schenken aan plekken waar otters graag hun spraints deponeren. Daarbij zijn met name drie structuren van belang: bruggen, steigers en splitsingen van waterwegen. Spraints zijn vaak te vinden bij bruggen, vooral op de oever als die onder de brug doorloopt, op en bij steigers en strekdammen en op verhogingen bij splitsingen van waterwegen. Plekken met ottersporen worden bij het waterschap op (digitale) kaart vastgelegd.

Leden van de BWN kunnen bij het aantreffen van spraints door medewerkers van een waterschap in nieuwe gebieden, in een straal van minimaal 10 kilometer de oevers systematisch inventariseren op aanwezigheid van andere ottersporen. Aangezien de otters grote leefgebieden gebruiken moeten relatief grote afstanden aan oevers geïnventariseerd worden. Het is daarom verstandig om uit te gaan van meerdere vrijwilligers per leefgebied.

Daarnaast worden vrijwilligers aangemoedigd om nieuwe gebieden te inventariseren die potentieel voor otters geschikt zijn. Dergelijk onderzoek zal veel nulwaarnemingen opleveren, wat het gevaar met zich meebrengt dat vrijwilligers hun motivatie kunnen verliezen. Inzet in nieuwe gebieden moet dan ook gedoseerd worden.

3.4 Opzetten van het verspreidingsonderzoek in de tijd

Het opzetten van het verspreidingsonderzoek kan het best gefaseerd plaatsvinden. Ervaringen uit het eerste jaar kunnen gebruikt worden om de verdere opzet te vergemakkelijken. In het komende jaar (2011-2012) dient de nadruk te liggen op een aantal waterschappen waar bever of otter al voorkomen. Deels zijn dit waterschappen waar de Zoogdierverseniging al contact mee heeft. De geselecteerde waterschappen zijn: Fryslân, Reest & Wieden, Groot Salland, Veluwe, Rijn & IJssel, Rivierenland en Peel & Maasvallei. In het tweede jaar komt daar een aantal meer noordelijke waterschappen bij: Noorderzijlvest, Hunze & Aa, Zuiderzeeland, Vallei & Eem, Velt & Vecht, Regge & Dinkel, Hollands Noorderkwartier, Rijnland en het waterschap Amstel, Gooi & Vecht. In het derde jaar volgen dan: Stichtse Rijnlanden, Delfland, Schieland & Krimpenerwaard, Hollandse Delta, Zeeuwse Eilanden, Brabantse Delta, De Dommel, Aa & Maas en Roer & Overmaas.

3.5 Aantal benodigde vrijwilligers

Voor het beverdeel wordt verwacht dat voor zover de waterschappen meewerken er geen extra inzet van vrijwilligers nodig is. Voor de otter ligt dit anders. Voor het registreren van het voorkomen van de otter binnen het nu bekende verspreidingsgebied is een beperkt aantal vrijwilligers nodig. Daarvoor is een groep van ongeveer 20 tot 30 vrijwilligers voldoende. Bij een toename van het verspreidingsgebied zal het aantal benodigde vrijwilligers toenemen. Hoeveel dat er moeten zijn hangt van meerdere factoren af (bijvoorbeeld de populatiegroei), waardoor het op

dit moment weinig zinvol is om hier dieper op in te gaan. Door van de waterschappen gebruik te maken als 'waakhonden' wordt het aantal benodigde vrijwilligers wel verkleind.

Er wordt niet verwacht dat de groei in verspreiding van de otter erg snel zal gaan. Dit geeft de tijd om het aantal op otters gerichte vrijwilligers in de tijd te werven en op te leiden. Voordeel bij de otter is dat het een zeer aansprekende soort is, waarin veel zoogdierliefhebbers interesse hebben. De BWN heeft te kennen gegeven naast de bever ook de otter op te willen nemen bij het onderzoek binnen deze werkgroep. Momenteel heeft de BWN ruim 150 leden. Verwacht wordt dat ruim de helft ook geïnteresseerd zal zijn in deelname aan otterinventarisaties. Daarmee komt een potentieel beschikbaar dat de eerste jaren waarschijnlijk voldoende groot zal zijn voor het verspreidingsonderzoek. Het kan zijn dat de verspreiding van de otter en de verspreiding van de vrijwilligers niet overeenkomen, waardoor er in bepaalde delen van het land gericht naar nieuwe vrijwilligers gezocht moet worden.

4 Organisatie

4.1 Rol van de Zoogdiervereniging

De projectleider, de landelijke coördinator en de databeheerder zijn werknemers van de Zoogdiervereniging. Een van de teamleiders van de Zoogdiervereniging zal als programmaleider Verspreidingsonderzoek dit drietal aansturen. Databeheer vindt plaats bij de Zoogdiervereniging.

De landelijke coördinator is verantwoordelijk is voor de correcte uitvoering van de inventarisaties, de volledigheid van de inventarisatie en de verwerking van de inventarisatiegegevens. Hij/zij is ook verantwoordelijk voor de training van bestrijders en vrijwilligers. De coördinator neemt deel aan overleg met de opdrachtgever en partners over de voortgang.

De projectleider is verantwoordelijk is voor de inhoudelijke en financiële voortgang van het verspreidingsonderzoek. Voor de opdrachtgever is de projectleider de contactpersoon. De projectleider wordt inhoudelijk ondersteund door de landelijk coördinator en legt verantwoording af aan de opdrachtgever over de inhoudelijke en financiële voortgang van het verspreidingsonderzoek.

4.2 Rol van de waterschappen

De ecologen van de waterschappen spelen een centrale rol. Zij verzamelen de gegevens van de muskusrattenbestrijders en geven deze door aan de Zoogdiervereniging. Als de bestrijders op tot nu toe onbekende plekken otters of bevers melden, dan informeren de ecologen direct de Zoogdiervereniging, die voor nader onderzoek vrijwilligers van de Beverwerkgroep inzet. Wordt de melding in onbekend gebied bevestigd, dan proberen de vrijwilligers het hele leefgebied daar in kaart te brengen.

4.3 Rol van de Beverwerkgroep Nederland

Inventariseerder

Vrijwilliger van de BWN die in een zogenaamde inventarisatiegroep (2 tot 3 personen) de gebieden bezoekt waar door het waterschap ottersporen zijn aangetroffen en verdere veldgegevens verzamelt. Binnen dit verspreidingsonderzoek is het overigens ook goed mogelijk om het veldwerk alleen uit te voeren.

Inventarisatieleider

Vrijwilliger van de BWN die de leiding heeft over een inventarisatiegroep of alleen een gebied inventariseert. Hij/zij onderhoudt contact met de terreinbeheerder en draagt zorg voor het administreren en doorgeven van de inventarisatiegegevens richting de regiocoördinator.

Regiocoördinator

Vrijwilliger van de BWN die de inventarisaties van de verschillende inventarisatiegroepen in zijn regio coördineert en zo nodig helpt bij het vinden van nieuwe vrijwilligers in de regio. Hij/zij verzamelt de inventarisatiegegevens van de inventarisatiegroepen in zijn regio en voert een eerste controle uit. Hij/zij fungeert als intermediair tussen de inventarisatiegroepen en de landelijk coördinator.

4.4 Werving van vrijwilligers

Werving zal plaatsvinden via verschillende kanalen:

- via de website;
- in uitgaven van de Zoogdierverseniging zelf (Zoogdier & Telganger);
- in bladen buiten de Zoogdierverseniging; zoals het Natuurhistorisch Maandblad;
- via uitgaven van zelfstandige provinciale zoogdierwerkgroepen;
- via KNNV- en IVN-afdelingen (bijv. middels lezingen over het verspreidingsonderzoek bij lokale afdelingen).

Met name de lezingen zijn geschikt om te gebruiken in regio's waar meer vrijwilligers nodig zijn. Gestreefd wordt naar het vinden van deelnemers die in en rond de plaats waar ze wonen aan het verspreidingsonderzoek gaan deelnemen, zodat het aantal reiskilometers zo beperkt mogelijk blijft.

4.5 Opleiding van deelnemers

4.5.1 Bever

Het verspreidingsonderzoek aan de bever zal door de muskus- en beverrattenbestrijders van de waterschappen worden uitgevoerd. In de meeste gevallen hebben deze personen voldoende veldkennis om beversporen te herkennen. In het najaar van 2011 hebben alle bestrijders van de waterschappen een cursus over de bever gevolgd bij de Zoogdierverseniging. Daar is ook ingegaan op de herkenning van beversporen. Daarmee zullen alle veldwerkers over voldoende kennis beschikken. Dit is betaald door de waterschappen, buiten het voorliggende project.

4.5.2 Otter

Een groot deel van de muskus- en beverrattenbestrijders heeft in 2010 een veldcursus gevolgd van Niewold Wildlife Infocentre om ottersporen te herkennen. Het kan zijn dat een enkele persoon een aanvullende veldcursus moet volgen.

De vrijwilligers van de BWN hebben weinig tot geen ervaring met otters. Voor deze personen is het noodzakelijk om eenzelfde veldcursus te volgen als voor de waterschappen is georganiseerd.

Om alle vrijwilligers op dezelfde wijze kwalitatief goede gegevens te laten verzamelen is een handleiding en een inventarisatieformulier noodzakelijk. In de handleiding staat beschreven hoe een inventarisatie uitgevoerd moet worden, welke gegevens verzameld worden en hoe en wanneer deze ingeleverd worden.

4.6 Voor deelnemers benodigde materialen

Om deel te kunnen nemen aan het verspreidingsonderzoek zijn doorgaans geen specialistische hulpmiddelen noodzakelijk. Een verrekijker is vaak voldoende. In ottergebieden die vanaf de oever moeilijk toegankelijk zijn, kan de beschikking over een (roei)bootje of kano handig zijn. Mogelijk kan dit geregeld worden via het waterschap of de terreinbeheerder.

4.7 Borgen van continuïteit

Het werven en opleiden van vrijwilligers is één ding, het vasthouden vereist meer.

4.7.1 Vereenvoudigen van het doorgeven van de inventarisatiegegevens

De ervaring binnen de reeds langer bestaande NEM-meetnetten en het verspreidingsonderzoek heeft geleerd dat vrijwilligers het liefst alleen basale informatie doorgeven (object, tijd, plaats), liever niet met papieren formulieren werken en de gegevens bij voorkeur door willen geven via internet. Met de ontwikkeling van de Nationale Database Flora en Fauna en het bijbehorende invoer-portaal voor losse waarnemingen (www.telme.nl) is een goede mogelijkheid ontstaan om op termijn aan deze wens te kunnen voldoen. Om de medewerking van de vrijwilligers te vergemakkelijken en daardoor te vergroten is gewenst dat de Zoogdiervereniging in de gelegenheid gesteld wordt om op termijn een specifiek invoerportaal op de NDFF te ontwikkelen. Bijkomend voordeel van invoer via internet is dat een aantal foutcontroles op de ingevoerde gegevens al op het moment van invoeren geautomatiseerd kan worden uitgevoerd.

4.7.2 Terugkoppeling

De vrijwilligers krijgen de resultaten van hun inspanningen via rapportages in de 'Telganger' jaarlijks terug te zien. Om de vrijwilligers optimaal te stimuleren om inventarisaties uit te voeren worden de resultaten weergegeven in het najaarnummer.

De Telganger zal ook naar de waterschappen worden gezonden als terugkoppeling voor hun inzet voor de bever en otter.

Daarnaast wordt de Telganger gebruikt om bepaalde ontwikkelingen in het verspreidingsonderzoek naar de deelnemers terug te koppelen. Voor deze terugkoppeling moet voldoende tijd gereserveerd worden. De terugkoppeling moet namelijk dusdanig zijn dat de vrijwilligers gestimuleerd worden te blijven deelnemen.

4.8 De jaarlijkse instructie van deelnemers

4.8.1 Inventarisatieleider

Jaarlijks wordt een aantal weken voor de telperiode een instructiemailing verstuurd naar de inventarisatieleiders. Deze mailing omvat:

- een instructiebrief waarin de vrijwilligers worden opgeroepen hun ottergebieden weer te bezoeken binnen de gestelde telperiode. In de brief staat vermeld wanneer de inventarisatiegegevens bij de regiocoördinator binnen moeten zijn of via internet ingevoerd moet zijn.
- inventarisatieformulieren.

De inventarisatieleider neemt contact op met de eventuele andere leden van zijn inventarisatiegroep. Daarnaast neemt hij contact op met de terreinbeheerder om de betredingsvergunningen te regelen.

4.8.2 Regiocoördinatoren

Tegelijkertijd met de instructiemailing aan de inventarisatieleiders wordt een instructiemailing richting de regiocoördinatoren verzonden. Daarin staat vermeld wanneer zij de inventarisatiegegevens van de inventarisatieleiders moeten ontvangen, wanneer de gegevens doorgezonden moeten worden naar de landelijk coördinator en wie binnen hun regio de inventarisatieleiders zijn.

Ieder voorjaar wordt een overleg gehouden waarin de voortgang en andere belangrijke zaken van het verspreidingsonderzoek met de regiocoördinatoren besproken worden.

4.9 Beoogd tijdpad binnen een inventarisatieperiode

Opdrachtverlening

Omdat de bever het gehele jaar door geïnventariseerd kan worden, stellen we voor de opdrachtverlening te laten afhangen van de periode waarin het meest opportuun is om de otter te inventariseren (november – februari). De voorbereidingen om tot de uitvoer van de inventarisaties te komen starten in augustus. Opdrachtverlening op uiterlijk 1 augustus zorgt er dan voor dat de voortgang in het verspreidingsonderzoek niet in gevaar komt en geeft de Zoogdiervereniging een waarborg dat de gewerkte uren gedekt zijn. Aangezien het opstellen van de offerteaanvraag, het opstellen van de offerte en de opdrachtverlening alles bij elkaar een periode van ongeveer twee maanden in beslag neemt, lijkt het verstandig om eind mei te starten met het opstellen van de offerteaanvraag.

Mailing naar regiocoördinator en inventarisatieleiders

De instructiemailingen worden tussen half september en begin november naar de deelnemers verzonden.

Inventarisatie

De inventarisatie ten behoeve van de otter door de vrijwilligers vindt plaats van november tot en met februari.

Aanlevering gegevens aan Zoogdiervereniging VZZ

De inventarisatiegegevens worden door de inventarisatieleiders uiterlijk 1 april aan de regiocoördinator geleverd of deze zijn dan ingevoerd via internet. De regiocoördinator en de ecologen van de waterschappen leveren de inventarisatiegegevens uiterlijk 1 mei aan de Zoogdiervereniging.

Invoer en controle gegevens

De Zoogdiervereniging draagt zorg voor de eventuele invoer en controle van de invoer (inclusief foutencontrole) op uiterlijk 1 juli.

Levering gegevens aan NDFF

De Zoogdiervereniging draagt zorg voor het toevoegen van de data aan de NDFF.

Jaarlijkse overleg met regio coördinatoren

Het jaarlijkse overleg met de regiocoördinatoren en de waterschappen zal plaatsvinden in mei of juni.

Terugkoppeling aan deelnemers

De resultaten van het verspreidingsonderzoek worden in het najaarsnummer van 'De Telganger' teruggekoppeld met de deelnemers.

4.10 Overleg met genoemde instanties

Voor het slagen van het verspreidingsonderzoek zoals dat bovenstaand is weergegeven, is het van belang dat alle genoemde organisaties gaan deelnemen. Daarvoor worden onderstaande overleggen gehouden:

Overleg met de landelijke organisatie van muskus- en beverrattenbestrijding

De Zoogdiervereniging heeft regelmatig overleg met deze organisatie, onder meer om medewerking bij het verzamelen van bevergegevens en bijvangsten te vragen. Daarop werd toen positief gereageerd. Bij het aankomende overleg moet die samenwerking verder geformaliseerd worden en moet ook de otter hierin betrokken worden.

Overleg met de waterschappen

Nu de bestrijders zijn ondergebracht bij de waterschappen, is het noodzakelijk om alle waterschappen te laten deelnemen aan het verspreidingsonderzoek. Daarvoor worden regionale bijeenkomsten gepland waar de plannen worden uitgelegd en om medewerking wordt gevraagd. Een aantal waterschappen is al gepolst over medewerking en daar werd vooralsnog positief op gereageerd. Dat geeft goede uitzichten op het deelnemen van de andere waterschappen.

Overleg met de BWN

Met het bestuur van de BWN zal overleg plaatsvinden over de inzet van hun vrijwilligers. De eerste contacten lopen inmiddels en verlopen positief.

Bij bovenstaande is uitgegaan van medewerking van alle waterschappen en bestrijders. Vooralsnog geven de contacten die er zijn geweest aan dat de waterschappen willen meewerken. In het geval dat een waterschap of een aantal bestrijders niet willen meewerken is er de mogelijkheid om leden van de BWN in te schakelen om jaarlijks een inventarisatie uit te voeren naar het voorkomen van bever en otter.

5 Samenvatting hoofdzaken

De Nederlandse overheid heeft behoefte aan verspreidinggegevens van bever en otter.

In Nederland maken de populaties van bever en otter, na hun herintroductie, een positieve ontwikkeling door.

De Zoogdierverseniging wil bij het volgen van de verspreiding van bever en otter zoveel mogelijk gebruik maken van al bestaande structuren en organisaties. De waterschappen en de Beverwerkgroep Nederland (BWN) zijn de organisaties die de Zoogdierverseniging bij dit nieuwe verspreidingsonderzoek wil inschakelen.

Sporen van bever (vraatsporen, geurmerken, burchten, hollen, legers, dammen, beverkanalen) zijn doorgaans goed te herkennen en gemakkelijk te vinden. Daardoor kunnen bestrijders van de waterschappen, eventueel aangevuld met vrijwilligers, eenvoudig en zonder grote tijdsinspanning achterhalen waar bevers voorkomen. Over een periode van zes jaar ontstaat zo een compleet verspreidingsbeeld op 5*5 km-hokniveau.

De sporen van otter (vraatsporen, uitwerpselen, hollen, glijbanen) zijn doorgaans veel lastiger te vinden en te herkennen dan sporen van bever. De bestrijders van het waterschap fungeren als 'waakhond' om te achterhalen of er überhaupt otters aanwezig zijn. Daarna inventariseren leden van de BWN het gebied om te achterhalen hoe groot het actuele leefgebied is. Daarnaast kunnen vrijwilligers potentieel geschikte (nieuwe) ottergebieden inventariseren op voorkomen. Over een periode van zes jaar ontstaat zo een behoorlijk compleet verspreidingsbeeld op 10*10 km-hok niveau.

Het opzetten van het verspreidingsonderzoek kan het best gefaseerd plaatsvinden. Ervaringen uit het eerste jaar kunnen dan gebruikt worden om verdere opzet te vergemakkelijken.

De otter kent in Nederland nog geen grote verspreiding. Dat maakt het aantal benodigde vrijwilligers relatief gering. Er wordt niet verwacht dat de groei in verspreiding van de otter erg snel zal gaan. Dat geeft de tijd om het aantal op otters gerichte vrijwilligers in de tijd uit te breiden. Anderzijds kan de otter ineens opduiken, ver weg van het tot dan bekende verspreidingsgebied.

De bestrijders van de waterschappen hebben voldoende kennis om sporen van bever te herkennen. De meeste bestrijders hebben een veldcursus voor het herkennen van ottersporen gevolgd. De leden van de BWN moeten in ieder geval een veldcursus ottersporen volgen.

Om alle vrijwilligers op dezelfde wijze kwalitatief goede gegevens te laten verzamelen is een handleiding en een inventarisatieformulier noodzakelijk.

Om de deelnemers optimaal te stimuleren om inventarisaties uit te voeren krijgen ze de resultaten van hun inspanningen via rapportages in de 'Telganger' jaarlijks terug te zien.